

Udmurt Miatyánk-fordítások

CSÚCS Sándor

Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest
csucs.sandor@btk.ppke.hu

Évtizedekkel ezelőtt már foglalkoztam a korai (XVIII. századi) udmurt nyelvemlékekkel. Publikáltam Fischer szótárának udmurt anyagát (Csúcs 1983) és bemutattam a XVIII. századi udmurt nyelv fontosabb sajátosságait (Csúcs 1984). Újabban Maticsák Sándor hasonló tárgyú könyve (*Megtalált szavak*) fordította figyelmemet az udmurt nyelvemlékekre, pontosabban az egyik legkorábbi udmurt szövegemlékre, a Miatyánk első fordítására. Az imából később újabb fordítások is készültek, így kézenfekvő volt ezek nyelvészeti szempontú összehasonlítása.

A legismertebb keresztény ima udmurt fordításainak elemzéséhez öt szöveg állt rendelkezésemre. A legrégebbi, A-val jelzett szöveget J. Ch. Adelung (1732–1806) német tudós adta ki (Adelung 1806: 547–548) az alábbi megjegyzés kíséretében: „Eine Gebets-Formel hatte man bisher in dieser Sprache nicht. Die folgende habe ich durch Besorgung meines Neffes in St. Petersburg von dem General-Gouverneur in Katharinenburg erhalten, der sie von einem vereidetem Dolmetscher aufsetzen lassen. Ich bedauere nur dass sie mit keiner buchstäblichen Übersetzung versehen ist, obgleich einzelne Wörter sich erraten lassen.”¹ Az idézetben említett unokaöcs, F. Adelung (1768–1843) filológus, nyelvész, 1797-től élt Péterváron, tehát a fordítás a XVIII. század végén, vagy a következő század legelején keletkezhetett.

Az ima szövegét olvasattal, fordítással és magyarázatokkal ellátva újra-közölte T. I. Tyepljasina (1965: 229–233), a szöveget és az olvasatot ld. még Csúcs 1990: 102.

¹ „Egy ima-formulával ezen a nyelven eddig nem rendelkezünk. Az alábbi szentpétervári unokaöcsém közvetítésével a jekatyerinburgi főkormányzótól kaptam, aki egy fel-
esküdtött tolmáccsal íratta le. Csak azt sajnálom, hogy nincs betűszerinti fordítással el-
látva, bár egyes szavak kitalálhatók.”

A **B** és a **C** szöveg 1847-ben jelent meg a Máté evangélium udmurt fordításában (EvangG 49–50 és EvangS 47–48). A **G** jelzésű kötet a fordítók szándéka szerint a glazovi (északi) nyelvjárásban készült, az **S** jelű pedig a szarapuliban. A glazovi kötet Máté és Márk evangéliumát tartalmazza oroszul és udmurtul, a szarapuli csak a Máté evangéliumot mindkét nyelven. Mindkét kötet megjelent hasonmás kiadásban 2003-ban L. M. Ivsin előszavával és szerkesztésében: Ivsin 2003a, 2003b. Az általam megadott lapszámok a hasonmás kiadásra utalnak.

Az evangéliumok említett fordításai 1819 és 1823 között készültek, és ortodox papok közös munkájának eredményei (Ivsin 2003a: 5–6). E fordítások alapján készült F. J. Wiedemann jól ismert udmurt nyelvtana (Wiedemann 1851) és feltehetőleg szótára is (Wiedemann 1880). A Miatyánk glazovi és szarapuli szövege alig különbözik egymástól, azért együtt tárgyalom őket, különbségeik részletes felsorolását ld. később.

A **D** jelű szöveg 1912-ből származik. Ekkor jelent meg Kazanyban a négy evangélium udmurt fordítása (Evang1912:16). Ebből a könyvből évtizedekkel később új lenyomat készült, amelyet ingyen osztogattak az 1980-as turkui Finnugor Kongresszuson. Innen származik az általam használt példány is.

A legújabb, **E** jelű szöveg a nálunk is jól ismert udmurt nyelvész, Mihail Atamanov diakónus Újszövetség-fordításából származik (Atamanov 1997: 15–16). A Miatyánk ebben közölt szövege alig különbözik az 1912-es fordítás szövegétől, ezért a **D** és **E** szöveget is együtt tárgyalom.

Az eredeti szövegek és olvasatuk

A J. Ch. Adelung halála után F. Adelung kiadta a Mithridates negyedik kötetét (F. Adelung 1817). Ennek 235. lapján javította a szöveg hibáit. Az indokolt javításokat zárójelben közlöm, az olvasat a javított alakok alapján készült.

Ataj miläm, ton kud uliskod (ulüskod) in Wülün,
ataj mil'am, ton kud uliškod in viļin,

Med todono luos pastana tünad Nimud;
med todono luoz paštana tiñad ħimīd;

Ton güne med luod miläm utismü;
ton giñe med luod mil'am utišmī;

Tünad güne ürükid (ürüküd) med luos in Wülin-no, Musüm wulunno;
tiñad giñe eriķid med luoz in viļin no, muzjem viļin no;

Kes Nän kuküno milemlü siot;
kes náń kuke no mi'emplj šot;

Soberü kültie miltetim (milüstüm) Punembastemmes, Mino kületüsekom
 (kültüskom) Punembastüs-iosüs;
*sobere kıl'ti/keł'ti mi'eštım punem baštemmes, mi no kıl'l'tışkom/keł'tışkom
 punem baštišjosız;*

En no les milümis (milümüs) Erezzänü (erekzanü);
en no lež mił'miz erekčanj;

Sobere kosma Duschmonles.
sobere vozma (?kozma) dušmonleš.

Megjegyzések az olvasathoz:

Az *s* hangértéke: *s* vagy *z*, *sch* = *š*. A mássalhangzók palatalizáltsága többnyire jelöletlen, néha a következő magánhangzón két ponttal jelöli (pl. *miläm* = *mił'am*), vagy külön betűvel: *siot* = *šot*. *ü* = *i*. Az *ü* betű *e* hangot is jelölhet, pl. *ürükid* = *erikid*, *Musüm* = *muzjem*, *kukü* = *kuke* stb. Problematisus a kültie, kültüskom alakok olvasata. Tyepljasina ezekben az *ü* betűt *i*-nek olvassa. A mai udmurtban ez az ige csak *keł'ti*- 'elhagy' alakban fordul elő, bár kétségtelenül a *kıl'i*- 'marad' származéka. Az említett példák alapján lehetséges, hogy az *ü* betű az első szótagban itt is *e* hangot jelöl. Az *i* betű a veláris *i*-t is jelölheti, pl. *Wülin* = *vilin*. *kosma* = Tyepljasina szerint helyesen (?) *vozma*. (Bár Munkácsinál és Wichmannál van *kozma*- ige, melynek pontos jelentését közlik már nem ismerték. Pogány fohászokban használták 'megáld, megőriz' jelentésben.)

B/C Az alapszöveg a **B** (glazovi) változat. Zárójelben közöm a **C** (szarapuli) szövegbeli alakot, ha ettől eltér.

Аимы (Атаймы) милямъ, Инъ вылынъ улысь
ajmı (atajmi) mił'am, in vilin ulış

буре мед ваисъкозъ нимыд Тынадъ.
bure med vajiškoz nimıd tınad.

Медъ лыктозъ дунья-эдъ Тынадъ.
med liktoz duńjaed tınad.

Эрикъ-эдъ Тынадъ мед луоз музъем вылынъ-но инъ вылынъ-но кадикъ.
eriked tınad med luoz muzjem vilin no in vilin no kad' ik

Нянь-мэсь туннэ нуналь-лы ciot милемъ-лы тырмыть.
ñañmes tunne nunallj šot milemlj tǵrmjť.

Кэльты-но милемъ-лы селыкъ-мэсь милесътым, кизи ми-но
 кэльтыськомъ милемызь Обидить (обидь) карысьюсь-лы.
kelťj no ml'emlj šelǵkmes ml'eštǵm, kižj mi no kelťjškom ml'emjz obid'it'
(obid') karišjoslj.

Јормонъ-лэсь (Эмлекъ-лэсь)-но милемызь мозты,
jormonleś (em'lekleś/emgekleś) no ml'emjz moztj,

уродъ-лэсь бенъ (бонъ) мылемызь уть.
urodleś ben (bon) ml'emjz ut'.

Тынадъ бенъ (бонъ) дунья-эдъ, кужимъ-эдъ-но, сыя-эдъ (сы-эдъ)-но
 кузя-на пумъ-тэмъ. Аминь
tǵnad ben (bon) duñjaed, kužimed no, sijed (sǵjed) no kužana pumtem. amjñ.

Megjegyzések az olvasathoz:

A mássalhangzók palatalizáltságát orosz mintára jelölik a mássalhangzó utáni betűvel vagy lágyságjellel (ь). А мылемызь sajtóhiba, helyesen милемызь; кужимъ-эдъ: az oroszban ж után nem állhat ы, csak и, a helyes olvasat *kužimed*. Az udmurt *e* hangot *e* betűvel jelölik.

A **С** (szarapuli) Эмлекъ-лэсь olvasata bizonytalan. Az mai udmurt эмлек szó jelentése miatt ('gyengéd, puhány, beteges, satnya') nem illik a szövegbe. Ideillik viszont az эмрек 'megterhelés, baj, nyomorult, szerencsétlen' főnév. Az írott cirill *l* és *g* betűk csak kevésbé különböznek egymástól, tehát lehet, hogy sajtóhibáról van szó. Az *l*, *i* betű *j* hangot jelöl, vagy az előző mássalhangzó palatalizáltságát (pl. Јормонъ-лэсь = *jormonleś*, ciot = *šot*).

A **В** és **С** szöveg különbségei:

- *ajmj* (*atajmi*) A glazovi szövegben a finn-permi eredetű *aj* 'apa, atya' szó, a szarapuliban a tatár eredetű *ataj* id. áll.
- *obid'it'* (*obid'*) Mindkét alak az orosz *обидумъ* 'megsért, megbánt' igéből származik, az első ennek az infinitivusza, a második az imperativusza.
- *jormonleś* (*emgekleś*) A *jormon* 'szükség, nyomor, nehéz helyzet' alapjául szolgáló ige a szarapuli nyelvjárásban is ismert. Az *emgekleś* alak magyarázatát ld. fent.
- *ben* (*bon*) A partikula nyelvjárási (északi – déli) változatai.

D/E szöveg. Ezek között is csak minimális eltérések vannak. A **D** szövegbeli változatok zárójelben állnak.

(Эй) инмысь Атаймы
(ej) *inmĩś atajmĩ!*

Тынад нимыд дано мед луо(д)з.
tĩnad ħimĩd dano med luo(d)z

Тынад эксейлы(г)кед мед лыктоз,
tĩnad eksejlĩ(g)ked med lĩktoz,

Тынад эрыкедъя мед луоз музъем вылын но инмын кадик.
tĩnad erĩkedja med luoz muzjem vĩlĩn no inmĩn kad' ik.

Милемлы туннэ улымон няньмес сёты.
mi'lemli tunne ulĩmon ħaħmes soti.

Пунэмъёсмес но кушты, милемлы пунэмо лубысьёслэсь пунэмъёссэс
ми куштэм кадик.
punemjosmes no kuštĩ, mi'lemli punemo luiśjosleś punemjosses mi kuštem kad' ik.

Милемыз визь сынаськонлэсь но уты,
mi'lemiz viz' sĩnaśkonleś no utĩ,

уродлэсь но мозмыты милемыз.
urodleś no mozmiťi mi'lemiz.

(Эксейлыг, кужым, дан, пумтэм вапуме тынад.)
(eksejlĩg, kuźĩm, dan, pumtem vapume tĩnad.)

Тынад эксейлыкед, кужымед но данед пумтэм вапуме. Аминь.
tĩnad eksejlĩked, kuźĩmed no daned pumtem vapume. amiħ.

Ezekben a szövegekben a mai udmurt helyesírás szerint jelölik a hangokat. A **D** Эксейлыг 'császárság' r-je sajtóhiba lehet.

A **D** és **E** szöveg különbségei:

A **D** az *ej* 'ó!' indulatszóval kezdődik. Ezt, megszólító formulaként pogány imákban is használják. Atamanov azonban elhagyta. Az imát záró doxológia szórendje eltérő. A **D**-ben a *tĩnad* 'tiéd' a mondat végére kerül, az **E**-ben az elejére. Emiatt van eltérés a birtokos személyragok használatában.

A fordítások elemzése

’Mi atyánk, aki a mennyekben vagy’

A	<i>ataj</i> atya	<i>mi’lam,</i> mi-Gen	<i>ton</i> te	<i>kud</i> amelyik	<i>ul-iškod</i> él-Prs2Sg	<i>in</i> menny	<i>vilin,</i> Postp.-On
B	<i>ajmĭ</i> atya	<i>mi’lam,</i> mi-Gen		<i>in</i> menny		<i>vilin</i> Postp.-On	<i>ulış</i> él-Ptc.prs
C	<i>atajmĭ</i> atya	<i>mi’lam,</i> mi-Gen		<i>in</i> menny		<i>vilin</i> Postp.-On	<i>ulış</i> él-Ptc.prs
D	<i>ej</i> ó!	<i>inm-iş</i> menny-Elat		<i>ataj-mĭ!</i> atya-Px1Pl			
E	<i>inm-iş</i> menny-Elat	<i>ataj-mĭ!</i> atya-Px1Pl					

A megszólítás fordítása fokozatosan egyszerűsödik. Az **A**-ban még megvan a vonatkozó mellékmondat (te, aki a mennyben élsz), amit azután igeneves szerkezet vált fel (a mennyben élő). Végül jelzős szerkezetté egyszerűsödik (mennybéli atyánk). Az itt használt elativusragnak az udmurtban valahová tartozást kifejező funkciója is van.

Az ’atya’ fogalmat a glazovi nyelvjárás esetében a finn-permi eredetű *aj*, a többi fordításban a tatár eredetű *ataj* szóval adják vissza.

Az *ej* ’ó!’ indulatszó megszólító formulaként pogány imákban is használatos. A birtokos szerkezet fordított szórendje az eredetit követi.

’szenteltessék meg a te neved’

A	<i>med</i> Opt.	<i>tod-ono</i> ismer-Ptc.	<i>lu-oz</i> lesz-Fut3Sg	<i>paštana</i> mindenütt	<i>tĭnad</i> te-Gen	<i>ńim-ĭd;</i> név-Px2Sg
						’legyen ismerendő mindenütt a te neved’
B, C	<i>bur-e</i> jó-Illat	<i>med</i> Opt.	<i>vajišk-oz</i> hoz-Fut3Sg	<i>ńim-ĭd</i> név-Px2Sg	<i>tĭnad.</i> te-Gen	’jó szóval legyen említve a te neved’
D, E	<i>tĭnad</i> te-Gen	<i>ńim-ĭd</i> név-Px2Sg	<i>dano</i> dicsőséges	<i>med</i> Opt.	<i>lu-oz</i> lesz-Fut3Sg	’a te neved dicsőséges legyen’

Itt a 'szenteltessék' fordítása okozott problémát. Az udmurtban nincs szó a 'szent' fogalmára. Az **A** szövegben a 'tud, ismer' ige szükségességet kifejező igenevét, a **B, C**-ben a *bure vaji-* 'jó szóval megemlékezik' állandó szókapcsolat imperativusát, a **D, E**-ben a *dano* 'dicső(séges)' melléknevet használják.

'jöjjön el a te országod'

A *Ton gine med lu-od mi'am ut'-is-mi;*
te csak Opt. lesz-Fut2Sg mi-Gen őriz-Ptc.pr-Px1Pl
'csak te légy a mi őrzőnk'

B, C *med likt-oz duńja-ed tińad.*
Opt. megjön-Fut3Sg világ-Px2Sg te-Gen
'jöjjön el a te világod'

D, E *tińad eksejlik-ed med likt-oz,*
te-Gen. császárság-Px2Sg Opt. megjön-Fut3Sg
'a te császárságod jöjjön el'

Az **A** megoldás eléggé eltér az eredetitől az *ut'ismj* 'ör(ző), védő szellem' szó használatával. A **B, C** a tatár eredetű *duńja* 'világ' szót használja az 'ország' helyett.

'legyen meg a te akaratod, amint a mennyben, úgy a földön is'

A *tińad gine erik-id med lu-oz*
te-Gen csak akarat-Px2Sg Opt. lesz-Fut3Sg
in viľin no, muzjem viľin no;
menny Postp.-On is föld Postp.-On is

B, C *erik-ed tińad med lu-o*
akarat-Px2Sg te-Gen Opt. lesz-Fut3Sg
muzjem viľin no in viľin no kad' ik
föld Postp.-On is menny Postp.-On is éppúgy

D, E *tińad erik-ed-ja med lu-oz*
te-Gen akarat-Px2Sg-Adv Opt. lesz-Fut3Sg
muzjem viľin no inm-in kad' ik.
föld Postp.-On is menny-Iness éppúgy
'a te akaratod szerint legyen a földön és a mennyben éppúgy'

Ebben az esetben a fordítások kevésbé különböznek egymástól. Az **A** *gine*, *erikid*, **C** *erikedja* nyelvjárási alakok. A *-ja* adverbialis rag jelentése 'szerint'.

'mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma'

A *kes nań kuke no mi'em-li šot;*
darab kenyér valamikor is mi-Dat ad-Imp2Sg
'darab kenyeret valamikor is adj nekünk'

B, C *nań-mes tunne nunal-li šot mi'em-li tirmi.*
kenyér-Px1PlAcc ma nap-Dat ad-Imp2Sg mi-Dat elegendő
'kenyerünket a mai napra add meg nekünk elegendőt'

D, E *mi'em-li tunne ulimon nań-mes šoti.*
mi-Dat ma él-Part. kenyér-Px1PlAcc ad-Imp2Sg
'nekünk ma élhető (a megélhetéshez szükséges) kenyerünket add meg'

Az **A** szöveg *kes* szava ebben a formában ma nem ismert. Tyepljasina szerint a *keseg* 'darab, falat' szó rövidült alakja. A 'mindennapi (kenyerünket)' fordítása a többi szövegnél is problémát jelentett, amit különbözőképpen igyekeztek megoldani.

'és bocsásd meg vétkeinket, miképpen mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek'

A *sobere kel'ti mi'ēštim punem baštem-mes,*
és elenged-Imp2Sg mi-Abl adósság csinálás-Px1PlAcc
'és hagyd el (engedd el) a mi adósságunkat
(tkp. adósság csinálásunkat)'

mi no kel't-iškom punem bašt-iš-jos-iz;
mi is elenged-Pr1Pl adósság csinál-Ptc.Prs-Pl-Acc
'mi is elengedjük az adósokat (tkp. adósság csinálókak)'

B, C *kel'ti no mi'emli šeli-mes mi'ēštim,*
elenged-Imp2Sg is mi-Dat bűn-Px1PlAcc mi-Abl
kiz'i mi no kel'tiškom mi'em-iz obid'it' kar-iš-jos-li.
ahogy mi is elenged-Pr1Pl mi-Acc megsért-Ptc.Prs-Pl-Dat
'engedd el nekünk a mi bűneinket, ahogy mi is elengedjük a minket megsértőknek'

- D, E** *punem-jos-mes no kuštj mi'emli punemo*
 adósság-Pl-Px1PlAcc is elenged-Imp2Sg mi-Dat adós
lu-iš-jos-leš punemjosses mi kuštem kad' ik.
 lesz-PtcPrs-Pl-Abl adósság-Pl- mi elenged-PtcPst éppúgy
 Pc3PlAcc
 'adósságainkat engedd el, a nekünk adósok lettek adósságait mi
 éppúgy elengedjük'

A *šelik-mes mi'lestim* 'a mi bűneinket' birtokos szerkezet szórendje fordított, vagyis az eredetit követi. Az udmurtban a birtokos jelző ablativusban áll, ha a birtok a mondat tárgya.

A *mi kuštem kad' ik* archaikus szerkezetben az igenév használatát talán az magyarázza, hogy a *kad'* eredetileg melléknév volt 'hasonló' jelentéssel.

'és ne vígy minket kísértésbe'

- A** *en no lež mi'em-iz erekča-ni;*
 ne és megenged-Imp2Sg mi-Acc csal-Inf
 'ne engedj minket bünt elkövetni'
- B, C** *jormon-leš (emgek-leš) no mi'em-iz moztj,*
 szükség-Abl (baj-Abl) is mi-Acc megment-Imp2Sg
 'a szükségtől (bajtól) ments meg minket'
- D, E** *mi'em-iz viž šinaškon-leš no utj,*
 mi-Acc ész kísértés-Abl is megvéd-Imp2Sg
 'minket az ész próbatételétől őriz meg'

Ebben a mondatban a 'kísértés' fogalmának visszaadása okozott problémát. Az első három kísérlet nem tekinthető sikeresnek. A két újabb fordítás a latinhoz hasonlóan a 'próbatétel' szóval adja vissza.

'de szabadíts meg a gonosztól'

- A** *sobere vožma dušmon-leš.*
 azután őriz-Imp2Sg gonosz lélek-Abl
- B, C** *urod-leš ben (bon) mi'em-iz ut'*
 gonosz-Abl hát mi-Acc megvéd-Imp2Sg
- D, E** *urod-leš no mozmijtj mi'em-iz*
 gonosz-Abl is megment-Imp2Sg mi-Acc

Itt nincs nagy különbség a fordítások között. A 'gonosz' fogalmát tatár (*dušmon*), illetve orosz jövevényszó (*urod*) fejezi ki. A *ben ~ bon* partikula alakjai északi : déli nyelvjárási különbséget tükröznek. A használt igék szinonimáknak tekinthetők.

'mert tied az ország, a hatalom és a dicsőség mindörökké. ámen'

B, C	<i>tinad</i> te-Gen	<i>ben (bon)</i> hát	<i>duńjaed,</i> világ-Px2Sg	<i>kužim-ed</i> hatalom-Px2Sg	<i>no,</i> is
	<i>sij-ed (sj-ed)</i> dicsőítés-Px2Sg	<i>no</i> is	<i>kužana</i> mindenütt	<i>pumtem.</i> vég nélkül	<i>amiń.</i> ámen
D	<i>eksejlik,</i> császárság,	<i>kužim,</i> hatalom,	<i>dan,</i> dicsőség	<i>pumtem</i> végtelen	<i>vapum-e</i> idő-Illet
	<i>tinad.</i> te-Gen	<i>amiń.</i> ámen			
E	<i>tinad</i> te-Gen	<i>eksejlik-ed,</i> császárság-Px2Sg	<i>kužim-ed</i> hatalom-Px2Sg	<i>no</i> és	
	<i>dan-ed</i> dicsőség-Px2Sg	<i>pumtem</i> végtelen	<i>vapume.</i> idő-Illet	<i>amiń.</i> ámen	

Egy jó fordításnak maximális hűséggel vissza kell adnia az eredeti szöveg mondanivalóját és hangulatát. És mindezt úgy, hogy alkalmazkodjék a célnyelv rendszeréhez. Ha ebből a szempontból vizsgáljuk a tárgyalt fordításokat, akkor azt látjuk, hogy a fordítóknak egyre jobban sikerült megvalósítani ezt a kettős célt. Hiteles választ azonban erre a kérdésre csak maguk az udmurtok adhatnak.

Irodalom

- ADELUNG, FRIEDRICH 1817: Nachträge zu dem ersten Theile des Mithridates. Berlin.
 ADELUNG, JOHANN CHRISTOPH 1806: Mithridates oder allgemeine Sprachkunde I. Berlin.
 ATAMANOV, MICHAEL [Атаманов, Михаил] 1997: Виль cizon. New Testament in the Udmurt language. Institute for Bible Translation. Stockholm – Helsinki.
 CSÚCS SÁNDOR 1983: Egy 18. századi votják nyelvemlék. Nyelvtudományi Közlemények 85: 311–320.
 CSÚCS SÁNDOR 1984: A votják nyelv a 18. században. Nyelvtudományi Közlemények 86: 63–80.

- CSÚCS SÁNDOR 1990: Chrestomathia Votiacica. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Evang1912: Господа нашего Иисуса Христа евангелия отъ Матвея, Марка, Луки и Иоанна на удмуртском языке. Казань.
- EvangG: Господа нашего Иисуса Христа евангелия отъ св. Евангелистов Матвея и Марка на русскомъ и вотяцкомъ языкахъ, Глазовскаго нарѣчія. Казань, 1847.
- EvangS: Господа нашего Иисуса Христа евангелия отъ св. Евангелиста Матвея на русскомъ и вотяцкомъ языкахъ, Сарапульскаго нарѣчія. Казань, 1847.
- IVSIN, L. M. [Ившин, Л. М.] (ред.) 2003a: Первые печатные книги на удмуртском языке. Глазовское наречие. РАН УИИЯЛ, Ижевск.
- IVSIN, L. M. [Ившин, Л. М.] (ред.) 2003b: Первые печатные книги на удмуртском языке. Сарапульское наречие. РАН УИИЯЛ, Ижевск.
- MATICSÁK SÁNDOR 2024: Megtalált szavak. Az orenburgi expedíció (1768–1774) Volga–Káma-vidéki finnugor anyaga. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- ТЫЕРЛЖАСИНА, Т. И. [Тепляшина, Т. И.] 1965: Памятники удмуртской письменности XVIII века. АН СССР Институт Языкознания, Москва.
- WIEDEMANN, FERDINAND JOHANN 1851: Grammatik der wotjakischen Sprache nebst einem kleinen wotjakisch–deutschen und deutsch–wotjakischen Wörterbuche. Reval.
- WIEDEMANN, FERDINAND JOHANN 1880: Syrjänisch–deutsches Wörterbuch nebst einem wotjakisch–deutschem im Anhang. St. Petersburg.

*

Translations of the *Lord's Prayer* into Udmurt

The author has collected five translations of the prayer into Udmurt. The translations were made between 1806 and 1997. A detailed morphological and lexicological analysis of the texts shows the development of the Udmurt literary language during this period.

Keywords: *translations of Lord's Prayer, Udmurt (Votyak) language*

SÁNDOR CSÚCS

